

1926 чылдың сентябрьде Чөөн чүктүн ажилчы чондарынын коммунисттик университетинде өөренип кирдим. Чаа чылды келген тыва, моол сургуулар каттышкан, бир бөлүгү турган бис. Мыңа да бис бугу делегейди чыгып келген хоб ашык сургуулардын арасында, Москва хоорайнын Тверской бульварынын дукана бажыга чурттан, Максим Горький улумчулугун үстү талашына шөгө, № 2 бажыга өөренип турган бис. 1926—1927 өөредилге чымында биске орус дылды назм-ханы улагатан, хоочун большевик Каменский башкылап турган. Александр Азольфович Пальмбах өскө курстун башкымы чүбө.

1927 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп А. А. Пальмбах биске орус дылды башкылап кирешкен. Мыңан ол усту, сыны дорт, алык-хөви силги, эпитет-эзелдек, томаанын, чугаазы оожум болган билдингир, анык ча-раш, худумзуруп каттырап кичи турган. Башкылап турган, бични моолдоп, тывалал чугаалай бээр. Кичөөл чөрүп турда, дашкаар үчө ка-лааш, бир бөрт экедеди: «Ча бо чуга?» деп тывалал айтырды. Бөрт-түр дээрликсе, ону орустап очула-дуруп кагдым. Биске башкылап турган үдө тыва сургуулардын дыл-моолын тургузуп болган аянын шичилеп бижип турган. Башкылар өрө-дүндө мени каш-даа катан апарган чугаалашкан. Бир катан орус үжүк-биле парашан бижик көргүсөм, ном-чүтүн, канды-дыр? деп айтырган. «Сөс-домаа арай өткөк дөрдөн баш-ка, акки-дир» деп кагдым. «Харын мы-дым боор, Тыва дылды эки билбес-кижилер кылган-дыр. Ол-даа ажы-тер Тока, Шагдыр-Струц суугар-биле кады Тывага чынып келеш, түс-түс албан ажилга томуйлап, ажилдай бердирисе.

Тыва Араттын Революстуг намы-нын VIII съездин 1929 чылдың ноябрьда Кызыл хоорайга болуп өрткөн. Тыва улустун боттарынын дыл-бичини чогадып тургузарын ол съездин шиктиринге айттымын, болдуну төрөп дыл бичини чогадып аларына дуа чедирери-ни дугайын ВКП(б)-нин Топ Коми-тетин дилээрин ТАРН-ныч чаа сонгулар Топ Комитетинде даскан турган. ТАРН ТК-зы ажаа үндө-лөш, Тывааныч чаа бичини чога-дып тургузарына дууламчы көр-гүзери дилээр чагааны 1930 чыл-дын эгезинде ВКП(б)-нин Топ Коми-тетинде бижээн.

Тыва улустун экономикаын бол-ган ортем-културалын шичилеп көргөш, ону улам буртуугаар жө-жүлүп сайырадырыга дуа көргүзөр согулга-биле Чөөн чүктүн ажилчы чондарынын коммунисттик универси-тетинин директорунун оралакчымы болган очуурус болган башкымыс Покровскийге баштаган экспедиция 1930 чылдың эгезинде Тывага че-диш келген. Оларын арасында Алек-сандр Адольфович Пальмбах база бар. Ону сакты бергенисти пилердин, конугу угу өөрүшкү-биле хулэс ал-дымыс.

«Шын» солун редакциясынын а-гы турары Хурец бажыга ТАРН ТК-нын Политбюро кеңигүнеринин болган аямыларынч база хөй-ничи албан черлеринин узурутчуларынын болган активчи нам кеңигүнери-нин каттышкан хуралы болган. Анда ш Покровский экспедициянын со-рулаанын илеткөөн. Оон уаыттар эш Пальмбахтын өөренип алган бичи-ни турган өвөс, харын Тыва дылды тургузуун болган аянын шичилеп, сестерини чыгыш аай кылдыр шын бичирини эш Пальмбахтын айткы-ны-биле ажилдап кылдып турган бис.

Бистин өөрелдигини түнелин ТАРН ТК-нын органы, моол тылга ууш турган «Тывайн үнэ» (Тыва-ныч тыны) деп солунуун бири ар-нынга чаа тыва үжүктөр-биле пар-лап, тускай кичээлери номер бу-руунга берип турган. Бистер эш Пальмбахтан өөренип алган бичи-ни турган өвөс, харын Тыва дылды тургузуун болган аянын шичилеп, сестерини чыгыш аай кылдыр шын бичирини эш Пальмбахтын айткы-ны-биле ажилдап кылдып турган бис.

Оон чынып келеш, тыва бижик-тин топ комиссиянын удуруттуу-ла-биле каш кичи тыва бижиктин дыл доман чыгыш аай болдулар ду-гаймы эш А. А. Пальмбахтын баш-талгызы-биле ажилдап турдувус. Александр Азольфович тыва ара-тарга бузул чырык-чагай эртеми, культураны ажилды, чаа тыва би-жикти чоңун өөренип алырыга бе-ден кылдыр чогадып тургузуп бө-лөш амыр-дыш чөк ажилдап келген: ол кыш, чай, инги, соок дивейи, по-дэе кожууларга чөрүт, аал, өглерге кирип, араатарын сөс-чазан шичи-лен чөрүп турган. Бунын башкы Александр Азольфович Пальмбахтын өртем-угаанын ажилында ачымы-биле чүт иштиде ажилчы, албан-лаакчылар болган анык өскенер, чаа тыва бижикке мергежип өөр-енгенер.

Тыва бижиктин чогаадыкчызы, араатарнын башкызы

Хана парлалгазы

Улуг-Хем районун «Куп-ажыл-дын хосту» нолюнууда партием хана парлалгаларынын делегтегии организастан, редколлегияларын дурулга солугулааны өрттирген. Редколлегияларын кеңигүнери материалдарын организастан, олар-ны ажилдап кылгырынып, кааста-ла материалдарын шилеп алыры-ны арагаларын чугаалап, чедир кылдынып турар ажилдарын де-легтегери. Торгалдыга «Херел» деп хана солунун редколлегиянын кеңигүнери боттарынын дурулга-газы өскө редколлегияларга де-геренгей-биле таштырган. Ол мынша № 1 суг-бараан ферма-сында, Ковяйда хана солунунын редколлегияларын кеңигүнери боттарынын дурулгаларын делегте-генди кирякчилеринге чугаалап бергенер.

Көдээ библиотекада

Шуурмак суурда көдээ библиотека-нын ном фондуу барык 8000 чымы, а номчуучуларынч саны 250 ажыг. Номчуучуларынч санын ал көөр-ге, көдээ библиотекада бүгү бажыдарынч тур-такчаларын көзүп турар-дыр.

Хө Ши Минниң чаа чыл-биле холбаштыр чагаазы

ХАНОП. (СЭТА), Вьетнамның Демократтыг Респуб-ликасынын президентин Хө Ши Мин чаа чыл-биле холбаштыр чагааны чурттуу улузуна болган чепек-тик күштерини чоруткан деп, ВИА агентилек дыңда-дып турар. Өрткөн чылда вьетнам уау «сырйй кат-тышкан, аай дайлашканды, бугуруга таламын аяжон уау күжөншикчиини салган болган ал-дарамы хөй тишелгелерин чедип алган» дөөрөн ча-гаада демделген турар.

Гаванада байырлап

ГАВАНА. (СЭТА). Куба улусу революциянын сөс чыл оон байы-радык-биле демделген эрттерес. Революция шилуле шери пароды болган. Революстуг чепектик кү-штерин кезектери боттарынын дайы-чы күчүзү болган империализм а-грессорларынч чалышкычкеринде улустуң чаалап алынышканын канчаларына белеки көргүсөк.

Мурнуу Вьетнамнын ХНФ-ниң чаа чыл-биле холбаштыр чагаазы

ХАНОП. (СЭТА). Мурнуу Вьет-намнын Хосталгазынын национал фронтуну (ХНФ) чаа чыл-биле хол-баштыр Мурнуу Вьетнамнын улу-зунга чагаа чоруду. 1967 чылда америка аггрессорларын болган ты-дың чалчаларын чылча шавар деп, мыда кыйгырын турар.

Улуг тишелгелерниң чылы

ХАНОП. (СЭТА). Чаа өрткөн 1966 чылда америка аггрессия удуз демиселге вьетнам улустуң уау тишелгелери-ниң чылы болган деп. «Иян зан» солун чаа чылда мереринге бижээн. Мурнуу чүккө америка империализ-териниң өгөлөөн дайымын өгө ү-чөздөмдө, Сонгу чүккө оларынч агаардан үрөгдөшкөн дайымынч бири үчөздөмдө оларга ашты-рымшканын таварыштырып, ийн зоналарда бистин удузууветун кү-чүзүн бүгү таламын-биле бижылган, бистин демиселинсти долу тишел-ге чедир чорудар таламы, чогуур материал болган мораль таламы-биле белектеди чоруткан бис.

Жозеф Мобутунуң медеглели

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Киншаса-да турар дипломаттыг корустав чаа чылдың байыр чедириниң хулэс ал турар. Конго Республика-нын (Киншаса) президентиниң Жозеф Мобутунуң медеглели «Новго Республиканын (Киншаса) чазалык мурунда тургустунган эң чугула болган эң дашыгыт со-рулга болза Африканын бүтүн хос-талгыны чедип алыры болур».

Идегеп каалынар

Өвүр районда «Коммунистче орук» калкостун төвү—Арыг-Бажы суурда хлеб бижырап чөр чок, суурун чурттакчылары-даа, бригадаларда, фермаларда, ырак оларларда ажилдап турар колхозчулар-даа хлеб салып алыр дөш Ханагайтын суурже чо-рун, хөй үе-шакты оскунуп турар. Бистин республикада хлеб бижырап чөр чок колхоз, сохөк суугу ховар боор.

Идегеп каалынар

Бир өвөс Арыг-Бажы суурга хлеб бижырап чөр ажилды болдунас чүбө болза, суурда магазинге хлеб-ти элкен сагарын чон күзеп турап аларган. Ханагайтын хлеб салып алыр дөш колхозчулар, албан-хаак-чылар ажилга озадалп келер, ажил-дан эрте чөрүрү таварылгалар кайы хөй. Ажилчы чоңун ханымылганын, мынганга хлеб дугаймында шү-гүмчүлөдөр колхозта хана солунун га каш катан үнө-дээ, оон колхоз баштаар чери, партия организаация-мы, өдөз Советтин күсүкөнү канды-даа түнөп кылбайн келген.

Идегеп каалынар

Устунде турар партия болган Со-вет органдарын шиктило күсөлдө-лөшүн хылдадыны чорударынч тала-мын-биле дурулгалар биске непте-редии эргөкөк чугула. Мыза мын-дыч чуруму тургускан: нити кил-де эргөкөкчын шиктилерин ал-гаш, бүртүкчип алыр. Оларга хылда-ла саздынырып кошкаш, даргага зам-чынып бээр. Революциянын салган соопта, күсүкөмүн секретары хыл-дала саздынырынга чогуур демел-деди кылдып алыр. Бүгү пунктулар күсүкөмүн соопта шиктир нити-ни-биле боттанган деп санаар.

Идегеп каалынар

Брасовскында хөй-ничи бот-ажыл-чорудалгалыг организаацияларынч ажилында эки чугула хөй. Ол дугайын биске Ленин райкусу-комуну даргазынын оралакчы эш Федорова чугаалап берген. Райкусу-комуну даргазы штаттан дашкаар ийн оралакчымы. Райкусукомуну даргазы шөлөдөй берген, а оон ора-лакчымы зарый берген таварылгалар турган. Мынды үлө штаттан даш-каар оралакчыларын бирөөн ийн незелелан алыр үенич тургузуун райкусукомуну удурутуп келген. Рай-кусукомда штаттан дашкаар элөөн каш килдестер бар. Оон ангыда мы-да хөй-ничи инспекция база бар.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштык бири чери элөөн көдө болган суур Советте-риниң крайкусукомун, профсоюз-ларынч край Чувалелинин президи-умуну шилчип чорурү Кызыл ту-гун, бири черини дипломун бол-ган 15—15 муу рубльдин акша шанвалын чуртакчылыг пункттары-ны эки чагаайгытымын дөш тып-сыр. Ийни чери элөөн черлер 10 муу рубльдин акша шанвалын алы-шашап, ийни чериниң дипломнары-биле шанвалдыр. Ушкү чери элөөн черлерин 300—300 рубльдин оон шанвалдары болган ушкү черини дипломнары-биле шанвалдыр. Хулдөлө бижиктер болган акша шанвалларын кыза, суур кукукомнарынын дар-галары, секретарларына база тыпсыр.

Идегеп каалынар

1966 чылдың март 18-те ССКП крайкомунуң бюрору болган край Советиниң кукуком Назарово хоорай-нын болган Абакан районуну ажилчы чондарынын Улуг Октябрь-ниң 50 чылдыг телептиг уткуур дөш социалист чарышты калбозтыр ду-гаймында инициативаны чугаала-жып көргөн болган ону бир үн-биле деткеш. Бу шиктир дөшүр брощю-лары үндүргөн болган мына Абакан районун болган Назарово хоорай-нын ажилчы чондарынын крайныч турттакчыларыга салган ийн кый-гырыны парлаан.

Идегеп каалынар

Крайкусуком болган профсоюз-ларынч край Чувалелинин президи-уму Кошноевск крайныч хоорай-ла болган район ар аразында Улуг Октябрьниң 50 чылдыгы ту-рамын кызымдык турган.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

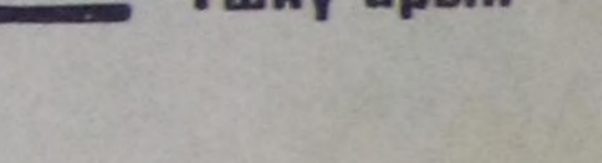
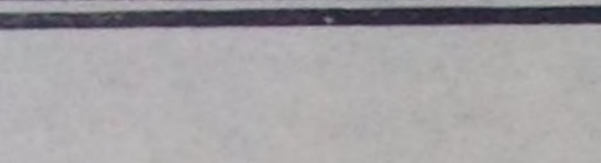
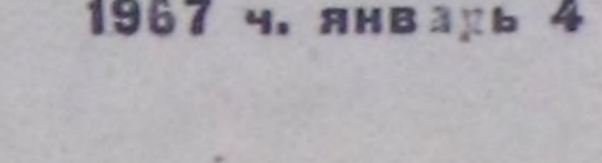
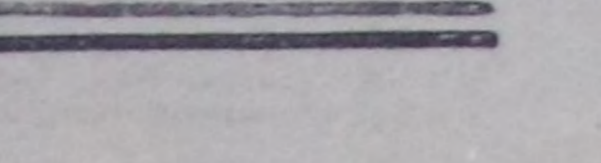
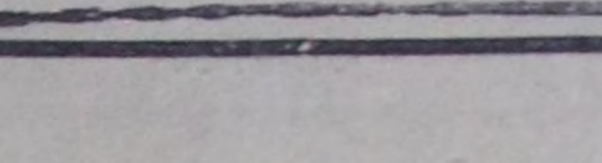
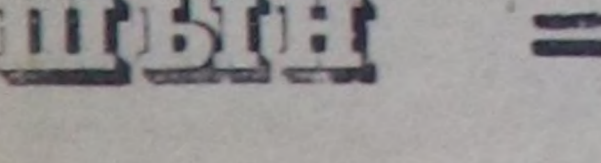
Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

Идегеп каалынар

Социалист чарыштын түнелин үн-дүргөш. 1966—67 чылдарда кызаа болган суур Советтеринин аразыга чогулар чарыштын негелелерин ажилдап кылган бадыман.

(Эгеми 3-кү ардына)

Александр Адылбаевичтин дуалдыгы-биле кезек болук авторлар өсүп шыккаларга хергерлер үжүгөлгөмүн чогадып тургускаш, ону редакторлар ат салдым. Мындаарда сан ному кылдыртып база кириштим.

Тыва бижиктин чогаадыкчызы, арааттарның башкызы

А. А. Пальбах, эш Оюн Ширал олар тымадан чедип келдилер. Шай-лашканын, Тывааның нити байлыгы болгаш ном-чогат дугайы чугаала-жып олурган, мен бир үжүгөлгө чогаадып алдым, башкы дээр, үжүгөлгө төлөвүнүн көргүстүм. Онун аларның өөредилге номнарын номчуп...

ТЕМАТИКТИГ КЕЖЭЭЛЕР

Урутарның аны-бүрү эртем-нер айы-биле шыңгадып ап тугур билгилерин улам хандыр сайырадып, бижикчилеринде болган оларын чараш, төлөвүн ажы-чаңа чаңымкырып кижиздиргеге класстан дашкаар аждар да уугу учур-дуулам. Билдик аждарының бир хеври аны-бүрү теманы кезээлер болур. Бо талам-биле чамдык болаалары чугаалаксым.

болгаш сүдө демдөн уруглар тудуп алган келгенер. Кеже солун эресе-даа, отраттар белеткенип тура, боттарыңа олашкан республикамыңның най-бир школамы-биле харылажып четкиңен болганар. Шак мынд кезээлерге 2-3 ай бурунгаар белеткенери чугула.

Суббота азы дыштаныр хүн кезээлде класстың отраттын азы нити школаның өөреникчилерин богузгелдеп алган, калдык чуртун чугулап кыдырып кончут оралакчылар. Дыштаныр хүн чокушуп олурда, «Субботада школага чүү болурду», «Удуг хүнде класмы-биле дошка барып ойнаагымыс?» азы «Отраттын нитилерин кинодан коорду», чок-ла бола ол-бо черлерге эжекурсызалар, спортту маргалдаар эрттирер дөн өөреникчилерин айтыргалары болган сүмелери динчаар болгай бис. Калдык аждык чорудары баш уугу планнап көрдүмүздө, мидик айтыргалар тургустууну келер.

Школага эртин турар тематиктиг азы дыштаныма кезээлериң ужур-уткаан, сорулгаңа ады-нелер база-ла башылаар-биле дөмөй билген турар ужураут. Харин-даа чамдык ады-нелер оң эрттирелгелерге киржип болу ала. Бичан уругларга улам соду болуру чугаажок.

Нити школаның өөредилге-кижиздиргегил аждарының планнага өөредилге чымын атышкан-да ол бүгүн чугаалажып, мын кылдып азыр ужураут. Оң дугайың өөреникчилер база билир болган ап келер субботада калдык кезе эрттирелгеге баш бурунгаар белеткенип атышкан турар. Билдик кезээлерге уруглар белектерин чорукка, кула-турду ады-чаңа чаңымкырып, бекээр чугаалаарга, уругларның эстетиктиг кижиздиргеге ол кончут уугу салдырар.

Школага эртин турар тематиктиг азы дыштаныма кезээлериң ужур-уткаан, сорулгаңа ады-нелер база-ла башылаар-биле дөмөй билген турар ужураут. Харин-даа чамдык ады-нелер оң эрттирелгелерге киржип болу ала. Бичан уругларга улам соду болуру чугаажок.

Билдик кезээлерге уруглар белектерин чорукка, кула-турду ады-чаңа чаңымкырып, бекээр чугаалаарга, уругларның эстетиктиг кижиздиргеге ол кончут уугу салдырар.

Билдик кезээлерге уруглар белектерин чорукка, кула-турду ады-чаңа чаңымкырып, бекээр чугаалаарга, уругларның эстетиктиг кижиздиргеге ол кончут уугу салдырар.

Билдик кезээлерге уруглар белектерин чорукка, кула-турду ады-чаңа чаңымкырып, бекээр чугаалаарга, уругларның эстетиктиг кижиздиргеге ол кончут уугу салдырар.

Билдик кезээлерге уруглар белектерин чорукка, кула-турду ады-чаңа чаңымкырып, бекээр чугаалаарга, уругларның эстетиктиг кижиздиргеге ол кончут уугу салдырар.

Карақтың харыгары

Ур дилкаалада, алышынтык, кышкы туристик походтар, сонгу чүчө аян-чорулар туурда кижилерге чамдык карак харыгары тыпты келер.

Карақтың харыгарының эң-не кол чыдагалык дөрт болган чамынаңан ультрафотлеттиг херелдерин (каракка узул-бес) дегениндин тыптыр.

Карак харыгарының тыптыр ужуру түдөк база ону болдурбайн баарының аргаам чүд?

Ойнап, хөггөн уругларга Соок-Ирей моралп келген...

Кино, концерт болбастаан

«Х Улуг хурал» калкының Кызыл-Чыраа сүт-баран фермында 12 ай-бүдө ажалдап турар. Саанчыларын хой кезин аныктар. Ферма-да чокта кино, концерт көргөн кизи чок. 1966 чылдың айынында...

Ферманың чамыга ажалдап турган сивенчилер бригаданың көргүскөн кинога чоразын чамдык саанчылар сактын чугаалап турарлар. Леция номчулганын база болбайн турар.

Алдын шокар шивижигеш

Декабрьның 31. Хоорайны Оң-тябрь кудумчууунуң дөмөк шөлүк кижилер дола берген. Оларның хой куртузу школачылар. Ол черде чөп. Чүдө дөргө өөреникчилерин хөгүдү дыштанылганың эвес-дир.

Дыштанып, чаа күштү немет аш, чаа байырларды 1967 чылда он эки өөреникчилер күздүң!

Удуг турарымыс 1966 чыл бистин амыдралымыска балаттынмас арнаырың — улуг херекти бүдүрген-дең, Кызыл хоорай Советиниң кууекомунуң даргаам эш С. Красный школачыларга байыр чедирин тура чугаалаан. Чүгө бистин наймездизиме бестин ап көрүңер даан, уруглар. Чаше сонда мөңгүдөр дег, чаратымың, чаа-чаа бажынар, школар, эмелгелер туттунуп, ажалдага кирип турар.

Хоорайның ажалы мурунда чамалардан класстага таламы-биле базала-тудук чок. Дыштаныкчылар болган оларның ады-нелери аск-уг-балары шөлүдү эргип, тоолдарын чуртун көргүскөн аны-бүрү чурттарың сонугурап көрүң. Бажымың чамында ады, буур, койгун, дилги, элик, сымн, чикитиг амытанар-биле танымкы хүлүңгү херектеринге арман-шырайы улам-на чаман, аас-кежиктин-биле чоруп турганар.

Удуг-дем район.

С. СААЯ.

ЧАРАШ АРГАЛАР ХӨЙ

Күш-культураны болган спорту улам ижай хөгжүдөр, маангыя колдонуң амыл-шичилерин ады хандыкчылар таламы-биле СЭКП Төй Комитетинин болган ССР-нің Министрлер Чөвүлелинин доктаалың бистин.

Хөгүдү, бурат, тыма хүрештерде билер аргаларыңың чыдарың, камгаламың оорукте айтып берип турар мен. Бурат болган хөгүдү хүрештерде тыма хүрешке ажалдап болур чараш аргалар хөй. Ону чөп ажалдаар херек дөргөн секцияның киржикчилери кончут эки билер. Секция неделада үш катал кичээлдер. Эрткен үеде айтып билер аргаларыңың катанашкың кыдыр айтырып турар мен. Бичаар белеткенерге белең туттудур-бас болган ону иледиге ажалдап билер апаар. Мен оларга чүгө артык өөредилген кызымтын келдим. Чүдө дөргө, кизи бузуу апы-агы болганда, боттары база аргаларың. Бичангаң кында калдык арга барын айтыржып турар бис.

Удуг-дем район.

М. БИЧЕ-ООЛ.